

UDK 327.39 (497.6)

Jusuf Žiga

IZAZOVI BOSNE I HERCEGOVINE U EUROATLANTSKIM INTEGRACIJAMA

BOSNIA AND HERZEGOVINA CHALLENGES IN EURO-ATLANTIC INTEGRATIONS

Sažetak

Milenijski sedimentirana multilateralnost bosanskohercegovačkog društva trebala bi predstavljati njegovu komparativnu prednost u pridruživanju euroatlantskim integracijama.

S druge strane, bilo bi teško povjerovati u vjerodostojnost proklamiranih principa za evropske integracije ako izostane pomoć Bosni i Hercegovini da prevlada Dejtonskim mirovnim ugovorom nametnute pravno-političke i druge limite za harmoniziranje ove države s načelima izgrađivanja Evropske unije.

Dejtonska „rješenja“ nisu korespondentna ni s povijesnim karakterom bosanskohercegovačkog društva – njegovom etnološkom šarolikosti koja je rezultat otvorenosti spram drugog i drugačijeg, uvažavanjem i ugrađivanjem drugosti u vlastiti etnološki supstancijalitet.

Kako prihvatiti aparthejske limite u izbornom zakonu (kod biranja članova Predsjedništva, kao i konstituiranja Doma naroda u Parlamentu), ili u ustavni sistem ugrađeno neravnopravno pozicioniranje u odlučivanju zakonodavnih i izvršnih organa vlasti (tzv. entitetsko glasanje), a pogotovo kad je riječ o insuficijentnosti države Bosne i Hercegovine u odnosu na vlastite entitete, za koje se, opet, naglašava da nisu države, i tome slično?

Trenutačno ustavno uređenje Bosne i Hercegovine ne poznaje nijedno pozitivno iskustvo u funkcioniranju država u svijetu, pa čak ni pravno-politička teorija općenito. Stoga je imperativno njegovo harmoniziranje s evropskim okruženjem.

Ključne riječi: integracija, historijski karakter, ustavna rješenja, Dejtonski mirovni sporazum

Summary

Millennia multilateral sediment of Bosnia-Herzegovina society needs to show its comparative advantage in the join Euro-Athlantic integrations.

On the other side, it will be difficulty to believe in the credible Principe proclaimed for Europe integrations without help to Bosnia-Herzegovina to overcome juridical-political and other limits for harmonizing this state with the Europe principles imposed by Dayton Peace Agreement.

Dayton's "solutions" aren't corresponding with historical character of Bosnia-Herzegovina society, its territory motley which is result of opening for other and different, including building different in its substance.

How is possible to accept apartheid limits in the election law (electing members of President ship and members of the Home of People in the Parliament), or built in constitutional system unequal ranking in the decision of juridical and executive governments (so-call entities voting), and specially regarding insufficiently of Bosnia-Herzegovina in the relationship with its entities for which emphasized that ones aren't states and so.

The present constitutional solution of Bosnia-Herzegovina isn't know both, not only positive experience in stats function in the World, but juridical-political theory general. Therefore its harmonising with Europe surrounding is imperative.

Key words: integration, historical character, constitutional solutions, Dayton Peace Agreement

Uvodni dio

Živimo u vremenu globalizma, to jest pokušaja ustanovljavanja novog svjetskog poretka koji će, po svemu sudeći, čovječanstvu nametnuti svakovrsne novume, počevši od informatičko-komu-

nikacijskih sistema i sveopćeg dinamizma, preko unificirajućih klišeja i visokozahtjevnih standarda u svim sferama života, pa do redefiniranja dosadašnjih etičkih i drugih predodžbi o ljudskim učincima. Otuda se nameće nezaobilazno pitanje: kako, paradigmatički kazano, biti sa vremenom, ostati neiščašen u prostoru, nepotisnut na marginu?

U apostrofiranom kontekstu valja sagledati i euroatlantske integracije kojima se nastoji priključiti bosanskohercegovačko društvo odnosno država.

Šta je, zapravo, globalizacija? Je li to, nakon urušavanja bipolarnog, instaliranje novog, unilateralnog svjetskog poretka, ili se pak radi o pokušaju „vesternizacije“ odnosno „amerikanizacije svijeta“, kako mnogi o tome govore? Da li se na sličnoj „matrici“ konstituiraju i Evropska unija? Pitanja su brojna i iziskuju adekvatne odgovore.

Ima autora koji tvrde da smo već zakoračili u „neminovni sukob civilizacija“ zbog „mondijalizacije planete“. A ima i takvih koji u globalizaciji vide „proširivanje, produbljivanje i ubrzavanje svjetskih međuodnosa, transformiranje društava, kultura i ekonomija razvijenog kapitalističkog svijeta i onih izvan toga“ (Tony McGrew). Drugi je, opet, identificiraju s „multinacionalnom fazom kapitalizma“, prepoznatljivom po „inovacijama u tehnologijama komunikacije“, odnosno u „standardizaciji“ koja potiskuje lokalne razlike i rezultira „brzom asimilacijom ranije autonomnih nacionalnih tržišta“, što će reći „masifikacijom svih naroda na planeti“ (Frederic Jameson).

O globalizaciji se govori i kao intenciji „širenja socijalnih, političkih i ekonomskih aktivnosti izvan granica nacionalnih država“, to jest u kontekstu „transregionalnog povezivanja, s mogućnošću akcije na daljinu“, a sve „zahvaljujući modernim komunikacijskim transportnim sistemima“.¹

Za Richarda Falka temeljna dimenzija globalizacije ogleda se u „sažimanju vremena i prostora, što općenito utječe na ideje, osjećaje i ponašanja, i mijenja korjenito i brzo svakodnevni život čovjeka“.

¹ Opširnije: Z. Golubović, Izazovi demokratije u savremenom svetu, Centar za kulturu, Požarevac, 2003, str. 42-65.

Po Anthonyju Giddensu riječ je o „intenzifikaciji svjetskih socijalnih odnosa“, pri čemu se „povezuju udaljeni lokaliteti i formiraju događaji koji se dešavaju miljama daleko“, dok K. Kilminster smatra da „globalizacija mijenja prirodu ljudskih veza u smislu porasta međuzavisnosti naroda i pojačane svijesti o našem zajedničkom ljudskom životu“.

Samuel P. Huntington „globalizaciju poistovjećuje s name-tanjem zapadnjačkog sistema vrijednosti svijetu“. Nakon prestanka hladnog rata „islamska i konfučijanska (a posebno islamska) civilizacija će“, prema ovom autoru, neminovno „doći u sukob sa zapadnokršćanskom“.

S druge strane, Noam Chomsky ističe da je „globalizacija podvala zapadnjačke elite koja njome želi uspostaviti svoju vlast čitavom svijetu“.

Doista, od krucijalne je važnosti šta ko podrazumijeva pod pojmom globalizacije, odnosno „standardima univerzalizma“. Isto bismo mogli kazati i za evropske integracijske procese. Jer, nije isto o tome govoriti u kontekstu „sukoba civilizacija“, pogotovo u multilateralnim društvima kakvo je bosanskohercegovačko, ili u fokusu spomenute „vesternizacije“ odnosno „amerikanizacije svijeta“, ili, pak, sve to smjeravati promišljajući o novoj filozofiji života koju diktira informatička revolucija itd.

Krije li se tu, zapravo, želja razvijenih zapadnih zemalja, na čelu sa SAD-om, da nametnu „imperijalizam ekonomičnosti“, kako bi kazao Ulrich Beck, odnosno o „ideologiji neoliberalizma“ gdje se unaprijed hendikepiraju nemoćni i nerazvijeni, a favoriziraju moćni i razvijeni, ili, pak, o „ideologiji tržišnog fundamentalizma neoliberalna“ (A. Giddens)?

Ako bi se globalizacija, a u kontekstu toga i evropska integracija, željela nametnuti svijetu na imperijalan način, to jest u smislu preferiranja isključivo vrijednosti zapadnoevropske kulture, kako bi se taj proces „unificirao shodno angloameričkim standardima“, što će reći bez uvažavanja čak i onih kulturno-tradicijskih sadržajnosti života koje milenijski traju, poput kineske, indijske, afričke, južnoameričke i sl., u kojima je, nerijetko, težište na *zajedničkim*, a ne na *individualnim* vrijednosnim karakteristikama ljudi, odnosno na „duhovno-religijskim aspektima života“,

a ne samo na materijalnim (u smislu isključivog preferiranja tehničkog napretka), pitanje je koliko bi, u konačnici, ona mogla biti stvarno prihvaćena na planetarnoj razini, ali i sposobna da „otvori nove perspektive za kulturni i bilo koji drugi razmah mnogih naroda u svijetu“.

Otuda brojni analitičari globalizacije ukazuju da to „ne može biti nezavisan i izvan tradicije posebnih naroda“ klišeizirano nametnut proces.

Krajnje pojednostavljeno, kontroverze oko globalizacije mogli bismo svesti u tri opcije:

a) *Afirmativnu*, u smislu utemeljenja novog svjetskog poretka „na zajedničkim mundijalnim vrijednostima, normama i obrascima“, odnosno „uspostavljanju svjetske ekonomije koja potiskuje lokalne ekonomske odnose“, što će dovesti do „početka kraja nacionalnih država“. Po F. Fukuyami, „liberalna demokratija će uspjeti odgovoriti na sve potrebe i stremljenja čovjeka novog doba, čime će definitivno biti označen kraj historije“;

b) *Skeptičku*, koja se svodi na bojazan da će uspostavljanje novog svjetskog poretka još više favorizirati razvijene i hendikepirati nerazvijene. U tom smislu John Esposito smatra globalizaciju „izuzetno opasnom prijetnjom, jer se iza tog imena ustvari skriva amerikanizacija svijeta“. Sličnu bojazan od „vesternizacije“ svijeta izražava i Anthony Giddens;

c) *Transformacionističku*, u smislu „neizbježne posljedice tehničke revolucije na polju komunikacija, čime se razdaljine smanjuju, što ne može biti bez implikacija na različite aspekte ljudskog života“, ali se, istovremeno, odbacuju u vrijednosnom smislu gore spomenute dvije krajnosti o fenomenu globalizma.²

Ono oko čega se većina analitičara slaže jeste da globalizacija zahvata sva bitna područja ljudske djelatnosti, a ne samo neka: u domenu ekonomije to je „trend ka liberalizaciji“, u političkom životu preferiranje „demokratizacije i decentralizacije moći“, u kulturi „univerzalizacija komunikacija i transfera kulturnih vrijednosti“, a ne samo „globalizacija simbola“ i širenje takozvane masovne kulture (M. Waters).

² Opširnije: B. Aminima, Znakovi vremena, br.17/2002.

Ali, u vezi s prednjim, prisutne su i brojne dileme. Niz autora, poput Scotta, pitaju se „da li proces globalizacije nužno vodi sintezi partikularnih i univerzalnih vrijednosti“, odnosno da li je doista moguće standardizaciju koju nameću globalizacijski procesi harmonizirati s lokalno ishodišnim diversifikacijama, ili je, pak, realnija „težnja ka jedinstvenosti među razlikama“, kako to misli Robertson?

Šta će se, doista, desiti: takozvana „mekdonaldizacija svijeta“, „globalno širenje angloameričkih vrijednosti i životnog stila“ (za što se zalaže Francis Fukuyama), pri čemu se „amerikanizacija svijeta“ izjednačava sa „širenjem demokratije i slobodnog tržišta“, ili će, ipak, unatoč svemu, preživjeti „lokalni kulturni kutci“?

Imperijalni pohodi šire se i putem jezika (čak oko 80% internetskih sadržaja je na engleskom jeziku!). Osjetno je opadanje broja jezika kojim se govori u svijetu („sa 14.500 u 1500. godini spao je na 7.000 u 2000. godini“). Ima lingvisti koji predviđaju da će „50 do 90% sadašnjih (preostalih) jezika nestati do kraja 21. stoljeća. Trenutno ih je još u upotrebi oko 6.800, a sa 357 se služe govorne skupine ispod 50 ljudi!³

Nasuprot optimističkom scenariju globalizacije, o kome je prethodno bilo govora, a koji „započinje s konceptom liberalizacije s multikulturalnim vrijednostima suvremenog društva unutar kojeg je moguće, uz pomoć standardizacije, informacijske tehnologije i mobilnog partnerstva, ostvariti socijalni i pravni ekvilibrij“, i to na način da se osigura nesmetana prohodnost kapitala i internacionalnog biznisa, pesimisti (globofobi) u njoj vide neokolonijalizam odnosno „imperijalizam kojeg realizira transnacionalni spekulativni kapital u rukama kapitalističkih međunarodnih organizacija“. Prohodnost kapitala ogleda se u tome što on odlazi u ona područja gdje ima dovoljno jeftine i upotrebljive radne snage. S druge strane, promjena karaktera rada sa stanovišta veće tehničke zahtjevnosti izaziva lokalnu nezaposlenost, te ekonomske migracije (Lechner and Boli, 2000-2003), koje, opet, u „nacionalno zatvorenim sredinama zemalja primalaca donose ili getoizaciju doseljenika ili frustracije povezane s kulturnim identitetom“ (N. Ibrulj).

³ Vidjeti: Dnevni avaz, 4. 9. 2003.

Ovdje se nameće ključna dilema: „da li prihvatiti globalne forme“ i odbaciti vlastite društvene sadržaje koji im nisu kompatibilni, ili pak re-aranžirati iste prema „internacionalnim standardima“, učiniti ih mobilnim i komparativnim s globalnim okruženjem?

Ima još jedan zanimljiv fenomen na koji analitičari ukazuju proučavajući integracijske i tranzicijske procese u svijetu, a to je „sinkretizam kultura i hibridizacija naroda“. Ekonomske migracije, migracije koje su rezultat etničkih sukoba i ratova, velikih prirodnih nepogoda, bijega raznih disidenata, i slično, dovode do ozbiljnih problema i nesnalaženja, kako su to pokazale i studije slučajeva kojim se bavio Peter Kivist (2002), vezane za Kanadu, Veliku Britaniju, Njemačku, a ništa nije drugačija situacija ni u drugim zemljama. Prisutni su animoziteti domicilnog stanovništva spram useljenika i obratno. Prvi misle da im imigranti donose nešto što je „strano i opasno“ po njihovu kulturu i tradiciju življenja, a drugi, opet, postaju frustrirani zbog neprihvatanja njihovog „stila življenja“ u novoj sredini.

Mnogi analitičari se slažu u ocjeni da „dva toka mišljenja mijenjaju i određuju socijalni, politički, kulturni i religijski reljef suvremenog svijeta: globalizam, s jedne, te individualizam i pluralizam, s druge strane. Globalizam to čini konceptom transnacionalne kulture i religijske paradigme, pluralizam i individualizam pluralizacijom individualiziranih odnosno subjektiviziranih univerzalnih kulturnih i religijskih vrijednosti. Spomenuti tokovi mišljenja temeljno proizvode krizu pojedinačnih i kolektivnih identiteta“.⁴

To se posebno dramatično odvija u multilateralim društvima i regijama. U vezi s tim dr. A. Silajdžić ukazuje na problem identiteta muslimana u Evropi. „Budući da duhovni i kulturni identitet, općenito uzevši, na početku novog milenija prolazi kroz veoma ozbiljnu i temeljitu krizu, sasvim je prirodno da i muslimani tragaju za odgovorom kako očuvati i afirmirati vlastitu kulturnu posebnost u multilateralnoj Evropi.“ Ovaj autor smatra da „ideja multikultu-

⁴ A. Silajdžić, Muslimani u traganju za identitetom, FIN - IC El-Kalem, Sarajevo, 2006, str. 89.

ralizma koju će evropski narodi upoznati u susretu s muslimanima Sicilije i Španije, stoljećima je bila potiskivana, u religioznoj filozofiji stare Evrope, ideologijom kristocentrizma – religijskog ekskluzivizma, odnosno u socijalno-političkoj filozofiji moderne Evrope ideologijom unilateralizma koja se stoljećima izražavala u formi evrocentrizma, kolonijalizma, danas u obliku neokolonijalizma, neoliberalizma itd.“⁵

Imajući prednje u vidu, A. Silajdžić se pita „da li je moguće u Ujedinjenoj Evropi govoriti o kulturnome pluralizmu izvan njegova ideološkog određenja? I naposljetku, na koji je način moguće u novoj evropskoj zajednici, ako je uopće moguće, u kojoj još uvijek postoje ozbiljne tendencije koje zagovaraju militarizaciju Evrope, još snažnije afirmirati ideju multikulturalizma i multilateralizma, odnosno unapređivati ideju pluralnosti svijeta, religija, kultura i civilizacija naspram sve prisutnije ideje sukoba civilizacija“.⁶

Prednje ima svoj dodatni smisao ako kulturu doživljavamo kao „univerzalno dobro“ koje po svojoj imanentnoj naravi „ne podnosi bilo kakve političke i ideološke, nacionalne i regionalne ekskluzivizme, jer su oni njena sušta suprotnost“.⁷

Bosanskohercegovačka multilateralnost kao komparativna prednost ili hendikep u integracijskim procesima u Evropi i svijetu

Živimo u vremenu svekolike krize identiteta. Možemo je analitički opservirati iznutra, dubinski, u smislu prepoznavanja iščašenosti spram vlastitog kulturno-tradicijskog žilišta, ali i izvanjski, kroz dijagnosticiranje evidentnog odrođivanja unutar ljudskog roda općenito. Izgleda da nam je sve manje stalo do unutarljudske mozaičnosti, do onog šara i šarma življenja u raznorodnostima, a pogotovo pred ovovremenim klišeima globalizma.

Genij koji nas je oblikovao, ma šta pod tim pojmom podrazumijevali, nije bez razloga učinio da, naprimjer, i sijamski blizanci

⁵ Isto, str. 92.

⁶ Isto, str. 95.

⁷ Isto, str. 101.

budu različiti. Zamislimo kako bismo se osjećali da smo svi isti, odnosno da imamo vlastite duplikate, triplikate...?

Dragocjeno različe unutar ljudskog roda (rasno, kulturno, religijsko, ideološko...) ne može plodonosno pulsirati bez tolerancije i međusobnog uvažavanja. A sve su nemilosrdniji ataci čovjeka na čovjeka, pogotovo ako je po nečemu drugačiji.

Iako je poticajnosti za unutarljudske sukobe bilo od pamti-vijeka (religijske predaje kazuju čak i u prvoj generaciji Ademovih i Havinih potomaka – Adam i Eva), čini se da je ovovremeni čovjek sve to nadišao, ne samo u kvantitativnom smislu, što bi se, imajući u vidu aktualnu demografsku eksploziju, moglo donekle i razumjeti, već i po karakteru izvedbe zločina nad pripadnicima vlastite vrste, te odsustvu svijesti o tome kuda nas takvi učinci odvede. Svjedoci smo masovnog ubijanja, zlostavljanja i svakovrsnog ponižavanja ljudi samo zato što su drugačiji po boji kože, rasi, religijskoj pripadnosti, kulturno-tradicijskim manirima, ideološkim uvjerenjima...

U apostrofirano-značenjskom kontekstu bosanskohercegovačka multilateralnost je planetarno dragocjena. Uvažavajući prostornu limitiranost, za ovu priliku navest ću samo nekoliko argumenata u prilog prednjem stavu.

Prvo, dok se i danas, uz evidentne frustracije i paranoje, Evropa i svijet općenito pokušavaju navići na drugo i drugačije, u Bosni su se religijska, kulturna, tradicijska i sve druge multilateralnosti života višestoljetno njegovale i štatile, što, u civilizacijskom smislu, zavrjeđuje svaku pažnju. Otuda je dugovremeno prisutna inertnost, prije svega evropskih zemalja, spram nedavne agresije na Bosnu i Hercegovinu više nego zabrinjavajuća.

Drugo, valja imati u vidu dragocjenost brojnih duhovno-kulturnih ishodišta ovdašnjeg multilateralizma. Spomenut ćemo samo neke, i to iz relativno novije povijesti ovog društva:

- Prisustvo neomaniheja na ovim prostorima;
- Specifičnost Crkve bosanske koju su i katolici i hrišćanski ortodoksi smatrali herezom;
- Višestoljetni utjecaj katoličanstva na multietnički karakter Bosne i Hercegovine. Preko te duhovnosti pristizale su nam vibracije Zapada, zaživljavali neki njegovi kulturno-tradicijski sadržaji;

- S druge strane doticala je duhovnost i kultura Bizantije, odnosno ortodoksno hrišćanstvo, ostavljajući također vidnog traga u fizionomiji Bosne i Hercegovine;

- Isto tako, sa osmanskim osvajanjima ovdje je, u svojoj punini, zasjala i islamska civilizacija, koja prepoznatljivo traje i danas;

- Nešto kasnije pristigli su i prognani Jevreji iz Španije, donoseći dodatne duhovno-kulturne dragocjenosti ovom podneblju;

- A onda, potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, Bosna i Hercegovina je potpala pod vlast Austro-Ugarske, koja je također prihvatila ovdašnju multilateralnost življenja;

- Nakon toga, ova zemlja je preživjela i sve jugoslavenske režime odnosno njene integracije i dezintegracije.

Najkraće kazano, *Bosna i Hercegovina nije parče planete na kome su se susrele i 'sukobile' različite civilizacije, vjere i kulture.* U takvom kontekstu se ne može predstaviti ni nedavna agresija na ovu državu, kako to inače sugeriraju neki analitičari, poput S. P. Huntingtona. Ovdje se, zapravo, radi o „planetarnom čvorištu“ gdje su se Istok i Zapad, Sjever i Jug, to jest različiti civilizacijski krakovi, plodonosno uvezali poput snopa duginih boja, u kome se dovoljno jasno dalo prepoznati i ono pojedinačno i ono opće – zajedničko. Duže od jednog milenija ovdje se susreću, prepliću, jedna na drugu utječu različite civilizacijske sadržajnosti i stilovi življenja. Rezultat tog “susretanja” jeste to da su se svi ti sadržaji u “organskom maniru” sedimentirali u bosansko “jedinstvo različja”.

Drugačije kazano, multilateralnost bosanskohercegovačkog društva je autentičnog karaktera. Ona nije puki zbir različitih duhovno-kulturnih, civilizacijskih odnosno etničkih sadržaja koji, stjecajem povijesnih okolnosti, (ko)egzistiraju jedni pored drugih.

Doista, u pravu je Ivo Banac kad ističe da „Bosna i Hercegovina predstavlja zasebno društvo – zaseban kulturni prostor. Tri bosanske zajednice nikad nisu živjele u potpunoj izolaciji, odvojeni običaji i mentaliteti prožimali su se (a smatram da se još uvijek prožimaju) u društvu različitom od onoga Hrvatske i Srbije. Upravo zato što je ova Bosna bila integrirani kulturni prostor

sa zasebnim povijesnim identitetom, ona se ne može usporediti s Jugoslavijom. Jugoslavija je bila država, a ne društvo. Bosna, s druge strane, ma koliko slaba kao država, predstavlja istinsko društvo“.⁸

Istina, Bosna i Hercegovina je prolazila kroz određene fizionomijske diskontinuitete, ali, u povijesnom smislu, nije nestajala kao entitet. Naprotiv, respektirali su je i Osmansko i Austro-Ugarsko carstvo, i jugoslavenski režimi. Ali, o tome nekom drugom prilikom.

Valja imati u vidu i postojanje pisanih tragova o dugovremenom odnosu bosanske države prema drugim zemljama. Iako, u tom smislu, Povelja Kulina bana, koja potječe iz 1189. godine, nije najstariji pisani dokument u državi Bosni (Humačka ploča, naprimjer, vezuje se za kraj 10. i početak 11. stoljeća, a Bosnu spominje i Porfirogenet u svom djelu *De administrando imperio*), za nju se, bez sumnje, može kazati da predstavlja „svojevrni rodni list bosanske državnosti u kojoj se spominju granice Bosne. Tim dokumentom ban bosanski Kulin jamči dubrovačkim trgovcima sigurnost života, imovine i časti“.⁹

Nekoliko stoljeća kasnije, ili, posve precizno, 1463. godine, sultan Mehmed II Fatih, osvajač srednjovjekovne države Bosne, dodjeljuje ahdnamu (povelju) tadašnjem vođi ovdašnjih franjevaca fra Anđelu Zvizdoviću, kojom im garantira sigurnost i slobodu vjere. Autentični prijepis tog dokumenta, koji svjedoči o dugovremenom suživotu i međusobnom uvažavanju pripadnika različitih vjera na ovim prostorima, i danas se čuva u franjevačkom samostanu u Fojnici.

„To su“, ističe akademik M. Filipović, „autentični dokumenti našeg neovisnog i originalnog sveukupnog državnog i kulturnog samobitka. Koliko je jezički i duhovni razvoj Bosne bio homogen i jedinstven dokazuje upravo činjenica da je taj divni jezik kojim su bile pisane prve naše povijesne listine i isprave, pa i čuvena Povelja Kulina bana Dubrovčanima, čiju smo 800. godišnjicu nedavno (1989) slavili, i sada razumljiv, a povelja potpuno razumljiva svakom Bošnjaku (dodali bismo i svakom Bosancu – op. J. Ž.). Bosna je, od svih slavenskih zemalja na ovom prostoru, kara-

⁸ Banac I., *Cijena Bosne, Europa danas*, Zagreb, 1994, str. 108.

⁹ Dr. M. Maglajlić, Vidjeti: *Dnevni avaz* 2. 9. 2005.

kteristična upravo po toj jezičkoj homogenosti i u vremenu i u prostoru.“¹⁰

Multilateralnost bosanskog društva je bila „golim“ okom vidljiva gotovo na svakom koraku, od Trebinja i Stoca na jugu do Gradačca i Brčkog na sjeveru, Srebrenice, Višegrada i Zvornika na istoku, te Bihaća na zapadu zemlje. Stoljećima je bosanski narod živio zajedno u gradovima i selima, a u posljednje vrijeme i u stambenim blokovima. I nikome to nije bilo neobično, već je prihvaćano kao uobičajen, svakodnevni način življenja. Ne samo Sarajevo nego i drugi bosanski gradovi, kao rijetko gdje u svijetu, stoljećima prototipski svjedoče o mogućoj duhovno-kulturnoj multilateralnosti života.

Rušitelji bosanskog društva i „progonitelji Bosne“ iz Bosne i Hercegovine nastoje „ubijediti“ sve oko sebe kako bosanska multilateralnost nije ni postojala ni funkcionirala. Na bazi predrasuda i podržavanja stava da su odnosi među narodima Bosne i Hercegovine (Bošnjacima, bosanskim Srbima i bosanskim Hrvatima) „predodređeni mržnjom“ formiran je posve pogrešan i zasigurno poguban stav određenog broja zemalja u svijetu, uključujući i one najutjecajnije, prema onome što se dešavalo u ovoj državi. A sve to uprkos historijskoj činjenici da sukobi između ovdašnjih katolika, pravoslavaca i muslimana nikada nisu poticali iznutra. O tome postoje brojni, znanstveno verificirani dokazi¹¹, koje želimo afirmirati i ovom prilikom.

„Iako je Bosna još u srednjem vijeku imala tri vjere“, ističu J. Fine i R. Donia, „njihovi pripadnici su tolerisali jedni druge.“¹² Ovdje je tradicionalno njegovan odnos dobrosusjedstva i tolerancije. „Oružani sukob, etničko čišćenje, bombardiranje gradova i zločini protiv civila u Bosni nisu bili predodređeni kao posljedice etnonacionalnih podjela u bosanskom društvu, oni su se razvili kao rezultat transformacije JNA u instrument srpskih nacionalista,

¹⁰ Filipović M., *Bosna i Hercegovina – najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Compact, Sarajevo, 1997, str. 62.

¹¹ Opširnije u knjizi A. Đozić, *Bošnjačka nacija*, BKC, Sarajevo, 2003.

¹² J. Fine, R. Donia, *Bosna i Hercegovina: Tradicija koju su izdali*, FAMA, Sarajevo, 1995, str. 9.

aneksionističkih ambicija srpske i hrvatske vlade, te revnost nacionalnih ekstremista da povedu kampanju etničkog čišćenja uz podršku i pomoć organizovane vojske u regiji.¹³

Što biva kad se čovjek „odrodi“ i iščasti iz svoje zavičajnosti, kad uruši prag suživota spram onih kojima pripada, pri čemu imamo na umu valjda nespornu činjenicu o pripadništvu jednom jedinom – ljudskom rodu? Najkraće kazano, tada neminovno nastaju i narastaju njegove kušnje, multipliciraju se svakovrsna nesnalaženja i stradanja. O tome zorno svjedoči ovovremeni čovjek, evidentno duhovno ispražnjen i dezorijentiran, opsjednut, kako bi kazao H. Jonas, „gospodarenjem nad stvarima“, ali i nad drugim, pa čak i „samim sobom“, pri čemu „rastuća nadmoć jedne strane njegove prirode“, rezultira „kržljanjem pojma o sebi i punini vlastitog bitka“.

Samo tako sunovraćeni možemo umisliti „kako smo neko i nešto“ naspram onih drugih, „manje vrijednih“, ili čak „posve nevrijednih“, kojima se, onda, suspendira ne samo pravo na ravnopravnost unutar ljudskog roda nego i na humanum općenito. Prisjetimo se Hitlerove opsesije o „superiornosti arijevske rase“ nad ostalim, ekskluzivističkog proglašavanja „nebeskim narodom“, kao da postoje neki koji to nisu, i tome slično. Ali, Hitler nije bio jedini, kao što vjerovatno neće biti ni posljednji u atacima na općeljudsko jedinstvo u različju. Uostalom, svaka fašistička ideologija pokušava „legitimirati“ diskriminaciju, bilo na rasnoj, nacionalnoj, kulturnoj, religijskoj ili nekoj drugoj osnovi.

Jedino na fašistoidnoj matrici bilo je moguće lansirati spomenutu monstruožnu tezu o „neminovnom sukobu civilizacija“ na planetarnoj razini, o kojoj se već petnaestak godina vode žestoke polemike širom svijeta. Pristalice sukoba te vrste unutar ljudskog roda su, zapravo, *razljudeni dvonošci*, to jest osobe koje nisu spremne u drugom i drugačijem vidjeti jednako važnu općeljudsku supstancu. Time se urušavaju temeljni kodovi ljudske vrste.

Istinski dijalog među kulturama i civilizacijama podrazumijeva ne samo toleriranje drugog i drugačijeg, priznavanje prava koegzistencije drugom i drugačijem u multilateralnim ambijentalnostima života, nego i dobro poznavanje drugog i drugačijeg, učenje i

¹³ Isto, str. 187.

usvajanje iz drugosti kao univerzalno vrijedne stečevine ljudskog roda. Bez toga, to jest „svijeta kojeg dijeli i bez drugog u njemu“, čovjek „ne može znati ništa o sebi, bez obzira koliko se udubljavao u svoju tradiciju, u svoju unutarnju slobodu, u svoje sadržaje i simboličke forme kojima ih reprezentira. Identitet koji nastaje u izolaciji, kulturnoj, jezičkoj ili ontološkoj zatvorenosti, jeste identitet zatvorenih očiju, unutarnja reakcija koja se ne ispoljava pred drugim i drugačijim kako bi se mogla usporediti, procijeniti i vrednovati“ (N. Ibrulj).

U vezi s prednjim, iskustvo Bosne i Hercegovine, kako ono ranije tako i ovo najnovije, moglo bi, u najdubljem smislu, biti dragocjeno. Doista, u pravu su oni koji potenciraju paradigmatičnost ove zemlje. Ona je, koliko god u fizičkom smislu mala, izuzetno važna za novo globaliziranje odnosa u svijetu. Naime, ako bi se, unatoč dugovremenom pozitivnom iskustvu koje je baštinila, ovoj zemlji oduzelo pravo na njenu multilateralnu sadržajnost života, kako, onda, takvu matricu odnosa i suradnje među narodima zagovarati na nekoj evropskoj odnosno planetarnoj razini? A to se, nažalost, čini od predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, ili, preciznije kazano, od aktuelnih ključnih centara moću u svijetu. Još uvijek se na matrici spomenutog Dejtonskog mirovnog ugovora eksperimentira, pa na izvjestan način i licitira s rekonstituiranjem multietničkog karaktera ove države.

Postavlja se nezaobilazno pitanje: kome i zašto unutar međunarodne zajednice treba da se omogućava, pa i izravno sponzorira, svakovrsno destruiranje i nakaženje bosanskohercegovačkog društva? Bosna je živi dokument koji svjedoči o potonjem bjelodanom gaženju svih temeljnih principa ljudskosti, uključujući i elementarno pravo na život, ravnopravnost, imetak i sl. Ovdje se dozvolilo i nevjerovatno poniženje autoriteta Ujedinjenih naroda i njihovog Vijeća sigurnosti. Dovoljno je spomenuti stravični genocid u UN-ovoj sigurnoj zoni Srebrenica koji je, uz prisustvo vojnih i civilnih dužnosnika UN-a, tamo izvršen nad nedužnim bošnjačkim civilima. Valja se prisjetiti i skandaloznog “trčkaranja” od Sarajeva do Pala i “moljakanja” gospode C. Bildta, pa i C. Westendorpa, kao visokih predstavnika međunarodne zajednice za BiH, za beznačajne “ustupke” od tadašnjeg političkog i vojnog rukovodstva

bosanskih Srba, uključujući i one koji su optuženi od Haškog tribunala za najteže zločine (Karadžić, Mladić...), tim prije ako znamo da su njihovi uredi imali na raspolaganju moćne NATO efektivne. Ta sila je, kao što se zna, bez ikakvih problema, za veoma kratak period, razoružala sve prisutne vojske i paravojske na tlu Bosne i Hercegovine.

Umjesto energičnog rekonstituiranja i normaliziranja ovog društva i države, bez čega je nemoguće njeno priključivanje euroatlantskim integracijama, a za što je međunarodna zajednica izdvojila ogromna sredstva, te instalirala, pored vojne, moćnu civilnu infrastrukturu, još uvijek se dozvoljava njihovo mrcvarenje, uključujući i toleriranje političkog angažmana onih ljudi i snaga koje su, tokom nedavnog rata, razarali ovu zemlju i uništavali njen narod.

Drugo, ako se ne bi na adekvatan način sankcionirali počinjeni ratni zločini u ovoj zemlji, uključujući i zločin genocida, kako očekivati da se to uradi na nekom drugom mjestu? Da se, u ovome smislu, bilo energičnije u Bosni i Hercegovini, sigurno bi egzekutori zločina nad Albancima na Kosovu prije toga dobro morali razmisliti da li da to učine ili ne, kao i bilo ko drugi, i bilo gdje u svijetu.

Osim navedenog, slučaj Bosne i Hercegovine nas može potaći i na razmišljanja neke drugačije naravi. Nije li, možda, baš Bosna onaj "sveti ostatak prošlosti, negdje na margini moderne povijesti svijeta, upravo onaj sveti ostatak (u biblijskom smislu) po kojemu Bog i ljudi spašavaju svijet od posvemašnje propasti? Možda je to onaj most spasa između prošlosti i budućnosti, sačuvan i postavljen kao znak jednoga novog svijeta, upravo onoga koji ima model političkog pluralizma i jedinstva država? Kao znak nade u pojavama beznađa".¹⁴

Treće, uvažavajući multietnički karakter ove zemlje, njen geostrateški položaj, ona bi se, bez sumnje, zahvaljujući prisustvu islamske komponente, naprimjer, mogla naći, kako se to obično kaže, u ulozi "mosta suradnje" između zapadnoevropskih i bliskistočnih zemalja, pa i nekih zemalja s dalekog jugoistoka. A takva

¹⁴ Markešić L., u Zborniku: Politički pluralizam u demokratskoj tranziciji Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998, str. 56.

regionalna odnosno kontinentalna “premošćivanja” svijetu su nužna, pogotovo kad je riječ o susretanju različitih civilizacija, kultura, religija i sl., što doprinosi porastu općeg povjerenja među narodima i njihovoj svakovrsnoj suradnji. Ustvari, u novoj globalizaciji odnosa u svijetu nameće se kao ključno pitanje: Kako se prilagoditi različitostima, kako omogućiti različju nesmetano pulsiranje i razvoj? To je i osnovno pitanje demokracije uopće. Jer, kvalitet demokratskog ustroja se ogleda u razini zaštite manjine od strane većine, a ne u dovezima dominiranja ove potonje.

U najkraćem, pozicioniranje Bosne i Hercegovine u euroatlantskim integracijama, odnosno u novoj globalizaciji odnosa u svijetu, mora respektirati karakter njenog povijesnog bića, što će reći njenu multilateralnost, u ustavnopravnom smislu biti harmonizirano s demokratski ustrojenim zemljama Evrope i svijeta, a to znači da se odbace logika “sukoba civilizacija”, „sukoba vjera“, „sukoba kultura i tradicija“, maniri diskriminacije i „ekskluzivnih prava” jednih naspram drugih, kako na unutarnjem tako i na vanjskom planu.

Tako bi njeno multilateralno biće moglo predstavljati komparativnu prednost, a ne hendikep u odnosu spram drugih zemalja Evrope i svijeta.

Umjesto zaključne opservacije

*Bosnom se ‘sizif’ bavi
Pomisli da je ima –
Ono san
Sniva bezdan –
A Bosna ga budi.
Bosnu ne razumiju!*